

SJEĆANJE NA H. MEHMED-EF. HANDŽIĆA

u povodu 57. godišnjice preseljenja na ahiret

Ferid DAUTOVIĆ

Teško je večeras, nakon 57 god od smrti h. Mehmed-ef. Handžića, reći bilo šta, što već nije rečeno, a napose poslije Izabranih djela u 6 knjiga, koja su priredili dr. Enes Karić i dr. Esad Duraković, čiji je izdavač Izdavačka kuća OGLEDALO Sarajevo. Teško je isto tako sažeti u jednom obraćanju sve važne činjenice vezane za ovu intelektualnu pojavu s početka XX stoljeća, ali ćemo pokušati. Želim vas prvo podsjetiti na biografiju čovjeka koji je obilježio svoje vrijeme, dao mu svoj pečat i ostavio neizbrisiv trag u povijesti, ostavivši također smjernice za budućnost.

H. Mehmed-ef. Handžić je rođen 16. 12. 1906. godine u Sarajevu, gdje je završio ruždiju i Šerijatsku gimnaziju, kada je već mogao čitati djela na arapskom jeziku. Godine 1926. upisuje se na univerzitet Al-Azhar u Kairu, gdje je diplomirao 1930. god. Sa visokim uvažavanjem profesori i kolege studenati ga oslovljavaju titulom šejha! Za dva djela koja su objavljena u to vrijeme u Egiptu, Handžić piše kritičke podnožne bilješke i komentare, a na koricama jedne od njih istaknuto stoji da je Handžić čuvar Tradicije/ Sunneta Božijeg Poslanika *خادك افضلنا افلبنة* dok na koricama druge uz istu laskavu titulu stoji još i da je Handžić eminentni alim, profesor i učitelj/ šejh *افغافك اف[اضف افأستاذ افشيخ* Kada se vratio u Sarajevo djelovao je kao istaknuta intelektualna figura, uz puno poštovanje i uvažavanje. Njegovo se mišljenje uvažavalo i prihvatilo, a često se prema njemu i određivalo. Na društvenom angažiranju ostao je upamćen u povijesti Bosne, napose kao

glavni inicijator poznatih rezolucija protiv progona Srba, Jevreja, Roma i Bošnjaka i svih drugih progonjenih naroda i ljudi u BiH za vrijeme NDH. Od 1932. god radio je kao suplent i prefekt u Gazi Husrev-begovoj medresi; predavao je arapski jezik i književnost, akaid, tefsir, hadis i fikh. "Od svih nauka", kaže Mustafa Busuladžić, "njemu bijaše najdraži hadis. Handžić je superiorno vladao skoro svim granama vjerske znanosti, ali u hadisu bijaše najjači. Držim da neću pretjerati ako ustvrdim da je Handžić bio najbolji savremeni poznavalac hadiske nauke, bar među muslimanima koji žive u jugoistočnoj Evropi." Godine 1937. prelazi u Gazi Husrev-begovu biblioteku, gdje radi kao bibliotekar. "Za sedam godina svoga rada u biblioteci", navodi h. hfz Mahmut Traljić, "opisao je veliki rahmetlija 3240 djela, većinom rukopisa. Kod svake knjige zabilježen je njen naslov, ime pisca i kratak sadržaj." Pored obrade velikog broja vrijednih rukopisa piše svoje rukopise na arapskom jeziku. Nijedan naš alim u XX stoljeću nema bogatije rukopisno djelo na arapskom od h. Mehmed-ef. Handžića.

Školske 1939/40. god. postavljen je za profesora na Višoj šerijatsko-teološkoj školi, gdje predaje tefsir i osnove šerijatskog prava. Bio je član Upravnog odbora Muslimanskog dobrotvornog društva *Merhamet* i u najužem rukovodstvu organizacije ilmije *El-Hidaje*, te najaktivniji saradnik - jedno vrijeme i urednik - istoimenog časopisa, glasila organizacije ilmije.

Kao predsjednik ilmije *El-Hidaje* govoreći o njenim ciljevima i zadacima kaže: “Njen cilj mora ići uporedo sa ciljem vjere islama“, “što više u skladu sa životom i djelima Božijeg poslanika Muhammeda, a.s.”, “Ona mora biti nosilac svih islamskih vrlina, i ne dozvoliti da se u njen rad uvuku dosadašnje mane dosadašnjih muslimanskih društava.”

Kada govori o *El-Hidaji* u odnosu na islamske običaje i tradiciju, kaže: “*Za El-Hidaju* su i lijepi islamski običaji dragocjeni amanet. Rušiti njih i držati ih olahko sa omalovažavanjem - kao što su mnogi pojedinci iz nekih muslimanskih društava u prošlosti radili - znači primicati se rušenju islamskih propisa i svega što je islamsko.”

Na VIII redovnoj godišnjoj skupštini *El-Hidaje* Handžić, kao predsjednik, upozorava na zabrinjavajuće pojave među muslimanima, radilo se o letku koji se širi po Posavini i pokretu malodušnih ljudi u Krajini za iseljavanje u Tursku. “Letak o kome je riječ bavi se kojekakvim glupostima i izmišljotinama o proricanju događaja te je žalosno da je tako što tiskano, jer budućnost niko ne zna osim Boga, dž.š. Stoga ovaj letak kao i onaj pokret nekolicine malodušnika za seobom u Tursku treba na svakom koraku suzbijati. Muslimani vole ovu zemlju i kad najviše stradaju, a stradanja su neminovna. Njih je bilo i u doba Pejgambera, pa ih mora biti i danas. Ta stradanja, međutim, ne smiju u nas ulivati malodušnost, jer moramo imati pouzdanje u Boga, dž.š.”

Ovo je bio razlog da Ali-ef. Karabeg predloži da se nešto napiše o ovim pojavama u *El-Hidaji*. To je naravno uradio h. Mehmed-ef. Handžić, kao urednik ovog časopisa, u jednom uvodniku “Na početku VII godišta”, gdje pored ostalog savjetuje i poručuje muslimanima, ono što bi i danas mogli poručiti:

“Malodušnost mi osuđujemo. I najviša stradanja ne smiju nas učiniti previše malodušnim i slabim, pa da posežemo za sredstvima kojima bi možda i sebe još više oslabili, a neprijatelje obradovali. Mi svoju domovinu volimo i ni u stradanjima je ne napuštamo. Naši su djedovi sazidali vite munare po ovoj našoj zemlji da se dok teče svijeta i vijeka razliježe s njih veličanje Božijeg imena. Ako divlji neprijatelj u proganjanjima uništi pokoj u džamiji, vrijedni potomci svojih slavnih predaka bit će u stanju da je obnove, jer ako je

forma srušena, duh je ostao svjež i živ, a iz njega niče sva snaga. Zato preporučujemo čestitim muslimanima da u ljubavi prema svojoj domovini i zavičaju ni na kakav način ne pokazuje slabosti i malodušnosti.”

Također se osvrće na zabrinjavajuće društvene pojave tog vremena, koje karakterizira i naše vrijeme. “U doba ozbiljnosti događaja mejhane i birtije pune su naših propalica i akšamlija. Svojim sramnim postupkom kaljaju cijelu zajednicu i u očima tuđinca prikazuju je kao skup propalica, koji nemaju osjećaja ni boli za općim stradanjima. Izleti sa besprimjernim razbacivanjem novca na jednoj strani, a krajnja bijeda poštenog svijeta na drugoj strani, zbilja pokazuju truhlost. Za to su odgovorni navedeni pokvarenjaci i oni na svojoj duši nose tu odgovornost i pred Bogom i čestitim muslimanima. Raskalašenost ženskinja, njihova veselja i sastanci svuda i svukuda također daju bolnu sliku.”

H. Mehmed-ef. Handžić je vodio Odbor *Narodnog spasa*, koji je ustanovljen 26. augusta 1942. god. Ovaj odbor okupio je sve bošnjačke organizacije, zajednice i udruženja i imao je cilj da se usred teških stradanja zaštiti i spasi fizički i duhovni opstanak Bošnjaka. U tom odboru radio je na pomirenju različitih promišljanja i razilaženja među udruženjima i organizacijama, te upozoravao na manipulacije vjernicima prilikom višestranačkih izbora. “Naši stari junaci nisu džabe pjevajući: ‘Bez edžela umiranja nema’, borili se kao lavovi. Kad bi mi vjerovali u kader i da je nafaka čovjeku određena, ne bi pojedinci, bojeći se svojom nafaci, protiv svoje savjesti, ako je uopće i imaju, davali svoje glasove. Niti bi se od muslimana čule riječi: ‘Glasam za onog ko me hrani i od zla brani!’”

Umro je 29. 7. 1944. god. u Sarajevu, u bolnici, nakon jednostavne operacije slijepog crijeva. Javno su iznesene sumnje u okolnosti pod kojima je umro - s obzirom na ogromnu Handžićev ugled i banalnost operativnog zahvata.

Posmatrajući Handžićev životni vijek od 38 god. i intelektualno značenje i zračenje od smrti do danas dr. Karić ovu bosansku i bošnjačku intelektualnu ulemansku figuru poredi sa velikim meteoritom i sa mjesecom o uštapu kazavši: “Handžić se pojavio, moćno zasvijetlio i, obasjavši mnoga područja, brzo sagorio, ali i sa mjesecom o

uštapu, jer njegovo djelo i dalje sja, poput jedra mjeseca, na svodu našeg islamskog mišljenja i intelektualnog angažmana.”

H. Mehmed-ef. Handžić prati dešavanja oko sebe i usmjerava, opominje ili ukazuje na neke neuobičajene neislamske pojave s kojima se muslimani susreću. Naprosto ništa nije gledao ravnodušno. Sve ga se je ticalo i svemu je želio dati svoj doprinos. Na to najbolje ukazuju njegovi vazovi s ćursa ili napisani, kao i mnogi tekstovi koje je pisao po raznim novinama i časopisima. Njegovim vazovima su se koristili mnogi muslimani a imami posebno, jer dugo vremena nije bilo boljih. Mehmed-ef. se nije stidio minbere i ćursa, naprotiv, bio je stalno prisutan u narodu bilo preko minbere i ćursa ili svojim pisanim tekstovima, jer je znao šta znači taj medij tada a i danas. U Bosanskoj krajini održao je jednom prilikom dvadeset i tri vaza. Imao je velikog intelektualnog dara da uočava vrijeme, pojave i probleme te ih tretira sa islamskog stanovišta. Bio je umjereni tradicionalista, što će reći da umjereni pristup tradiciji kod njega preovlađuje. Naravno često ga vidimo i kao prosvjetitelja i reformatora. Evo nekih primjera: *U povodu nekih ružnih običaja u pogledu nišana* – ovaj rad počinje sa općim islamskim pravilom “da su muslimani dužni kloniti se nemuslimanskih običaja u svim stvarima, gdje je vjera odredila svoje odredbe“. Nakon tog kraćeg uvoda, blago nas uvodi u našu bosansku - muslimansku problematiku i stvarnost, naravno i današnju, oko nišana, pa kaže: “U posljednje vrijeme, iako rijetko, zapaža se u nekim našim mjestima odstupanje od islamskih običaja u nekim stvarima oko pokopavanja mrtvih, napose u postavljanju nadgrobni nišana. I u tom muslimani imaju svoj ustaljeni običaj i ne treba od njega odstupati. Po oblicima nišana raspoznaju su muslimanski grobovi, zato se ne smije odstupati od poznatih muslimanskih oblika. Pa i postavljanje slika na nadgrobni nišan nije muslimanski običaj, nego se može naći dokaza da je to zabranjeno, pa se toga moramo kloniti. Kako smo tražili da se musliman dok je živ poznaje po vanjskim znakovima, tako isto tražimo neka se poznaje i razlikuje njegov grob, da ga se možemo sa dovom i Fatihom sjetiti.” (V-331)

Kad govori o mevludu, pod naslovom *Dvije tri o Mevludu*, iznosi različita mišljenja o njegovoj opravdanosti, iz čega se da zaključiti da je imao

pozitivan stav prema (našim) mevludima. U tom kazivanju o mevludu ukazuje da nije bio običaj prvih muslimana da ustaju na noge kod spominjanja rođenja Poslanika, a.s. Međutim on sam nalazi početak i opravdanost takve prakse, da bi zaključio: “Ovdje bi trebalo upozoriti da se ne bi trebalo pri ovom ustajanju okretati prema kibli i ruke stavljati na prsa kao u namazu. Jer, što je Bog odredio za namaz, neka i ostane u namazu.” (I-533)

H. Mehmed-ef. je bio alim, u pravom značenju te riječi. Zbog toga nije mogao razumjeti da svak pojašnjava islamske principe, pravila i da tumači vjeru po svom nahodanju. Otuda je u Glasniku IVZ 1933. god. br. 12. objavio esej pod naslovom *La rehbanijjete fil-islami*. Taj tekst u odbranu uleme i hodža te pravilnog shvaćanja njezine uloge “spada u naše najljepše rasprave o ulemi“, kaže dr. Karić, te se i danas, nakon šezdeset i više godina od svog objavljivanja, može koristiti kao odgovor na pitanje ko može rješavati vjerska pitanja i kakva je uloga uleme u bošnjačkom narodu.

“Često se čuje među našim - naročito neukim - svijetom, gdje se rečenica (*La rehbanijjete fil-islami*), koju spomenusmo u naslovu, upotrebljava i gdje treba i gdje ne treba. Neki drže da ta rečenica znači: U islamu se svako može uplitati u vjerska pitanja i svak je sposoban rješavati ih, jer islam ne priznaje svećenstvo, nego su svi muslimani, makar bili i nesposobni u vjerskim naukama, jednaki.”

Nakon ovog slijedi pojašnjenje:

“Istina je da u islamu nema svećenstva u onom značenju kakvo svećenstvo postoji kod kršćana. Ali nije istina da u islamu nema u vjeri učenih ljudi, koji su jedini pozvani da vjerska pitanja rješavaju. Ta, nije svačije ni ispod sela pjevanje, a nekamoli da bi bilo svačije da se upušta u rješavanje vjerskih pitanja.”

Osvrćući se na neprijatelje “hodža i uleme“, Handžić svoj tekst završava ovako: “Iz ovoga svega se vidi da li imaju pravo oni neprijatelji hodža i uleme, koji se bez ikakva prava i sposobnosti laćaju rješavanja najvećih vjerskih pitanja po svojoj volji, a kad im se prigovori, zaklanjaju se za ‘*La rehbanijjete fil-islami*’. U islamu nema klera ni svećenstva.

Bože moj, za svaki zanat se traži specijalista, a u rješavanju i razumijevanju vjerskih pitanja svak je majstor i specijalista, makar nemaio o islamskoj vjerskoj nauci ni pojma!”

Društvene pojave koje je tretirao, a koje su razarajuće djelovale na muslimansku zajednicu, nije mogao sve obuhvatiti, a neke zbog opće atmosfere nije ni mogao tretirati, jer bi kako sam kaže “ispao smiješan“, ali je duboko osjećao kako je od nedavne prošlosti počeo islamski život blijedjeti.

“Kao što onaj koji iz dubine svoje duše osjeća ljubav prema uzvišenim principima islama, koji svoj osjećaj ne može dovoljno riječima iznijeti, tako isto i ja nemam riječi da opišem kako je od nedavne prošlosti počeo blijedjeti islamski život, dok nije spao na ove grane. Ne samo da to ne mogu dovoljno opisati nego, štaviše, događaji tzv. savremenog života toliko su otišli daleko da bi u očima mnogih ispao smiješan.”

Handžićev stav o prevođenju Kur’ana:

Tuzlanska ultrakonzervativna škola sa Čokićima i Hikmetom na čelu bila je protiv prevođenja Kur’ana. Svoj stav su posebno isticali tridesetih godina prošlog vijeka, kada je Šukrija Alagić počeo s prijevodom Kur’ana i Tefsira. Razlozi osporavanja prevođenja Kur’ana između ostalih su:

- nemogućnost adekvatnog prijevoda;
- prijevod nosi sa sobom krupne zablude i pogreške;
- ne djeluje na dušu čitaoca kao original;
- krajnja i najviša želja svih kolonizatora.

Sarajevska umjeren-tradicionalna škola sa Handžićem i El-Hidajom na čelu nema jednoglasan stav, niti je oduševljena prema ovom pitanju. Međutim h. Mehmed Handžić kaže: “Prijevod i tumač nama je potreban i ako vjerujemo da nikad prijevod ne može služiti onome čemu služi original, a to je da se na njemu zasnivaju i baziraju vjerski propisi, odnosili se oni na vjerovanje ili na ibadet i pravne propise.”

Mehmed-ef. je pratio prevodilački rad S. Alagića i tako pravio prikaz njegovih objavljenih knjiga, hvalio ih i preporučivao muslimanskom svijetu “da možemo lakše shvatiti i razumjeti Kur’an i njegove vječne istine.”

H. Mehmed-ef. Handžić je imao i primjedbi na prevođenje, ali nigdje nije protiv samog prevođenja. U prikazu treće knjige, uz primjedbe na prevođenje završava: “Molim naš muslimanski narod da ne propusti priliku, a da ne pročita kako ovu treću tako i ostale knjige, ovog svake hvale vrijednog Alagićeva rada, a molim g. Alagića da mi

ne zamjeri na bratskim primjedbama, jer mi je jedini cilj istina, iskrenost i dobrobit našeg muslimanskog svijeta.”

Primjedbe i kritike upućene S. Alagiću na prevodilački rad, osim jednog usamljenog slučaja (Ahmed Lutfi Čokić), bile su za njega, ne samo povoljne nego i laskave, naročito ističe “one od naših mladih alima i fakiha g. hadži Mehmed-ef. Handžića i Derviš-ef. Korkuta, koji su svršili nauke u Azheru u Kahiri”.

Summary

H. Mehmed-ef. Handžić IN MEMORIAM

Ferid Dautović

H. Mehmed ef. Handzic was born on December 16, 1906 in Sarajevowere he completed *rushdiya* (Muslim junior high school) and Shariah Junior High School. He enrolled at Cairo’s Al-Azhar University in 1926 and graduated from there in 1930. Upon his return in Sarajevo he continued his work as a prominent and well-respected intellectual. He came down in the Bosnian history namely as a chief driving force behind the resolutions condemning prosecution of Serbs, Jews, Gypsies and Bosniacs aswell as all other prosecuted minorities in Bosnia and Herzegovina during the NDH (Independent Croatian State) rule. In 1932 he was employed by Ghazi-Husrav bay’s madrasah and in 1937 by Ghazi-Husrav bay’s library, as a librarian.

During the 1939/40 school year he was named a professor at the Senior Shariah Theological School, where he taught *Tafsir* and *Fundamentals of Shariah*. He was a member of the Steering Board of “Merhamet”, a Muslim charity, a member of the top management of “AlHidaya”, an organization of Muslim clerics and of their magazine published under the same name (which he also edited for sometime).

He also led the “National Salvation” council, established August 26, 1942. This council brought together all Bosniac organizations, communities and associations with the main goal of securing physical and spiritual survival of Bosniacs in the face of terrible atrocities. He died on July 29, 1944 in Sarajevo hospital, after a simple appendix operation. Suspensions regarding the circumstances of his death were the matter of public concern, having in mind his high standing and the simplicity of the surgery.

Footnote

Majlis of the Islamic community of Sarajevo will in the next period mark anniversaries of death of famous Sarajevo *ulama*. The 57th anniversary of death of H. Mehmed ef. Handzic was marked on August 26 in Careva mosque after maghrib prayers with the appropriate program. This article was a lecture presented during this program, brought here in full.